

Dominika VINCEJOVÁ

SLOVENSKÉ A POĽSKÉ LINGVISTICKÉ TERMÍNY MORFOLOGICKEJ ROVINY Z ASPEKTU VYBRANÝCH TYPOV LEXIKÁLNEJ MOTIVÁCIE

*Slovak and Polish Linguistic Terms of Morphology in the View
of Selected Lexical Motivation Types*

Keywords: *Slovak language, Polish language, linguistic terms, lexical motivation*

Contact: *Prešovská univerzita v Prešove; dominika.vincejova@smail.unipo.sk*

0 Úvod

Jazykovedná terminológia je základným pilierom lingvistiky a odráža súčasný stav spracovania vedeckých poznatkov, metód a smerov lingvistického výskumu v danom jazyku, ako aj vo svetovej jazykovede. Lingvistickú terminológiu tvorí súbor pomenovaní jednotlivých javov v oblasti lingvistiky a zohráva významnú úlohu pri štúdiu materinského či cudzieho jazyka.

Cieľom našej komparatívnej práce je poukázať na zhody, ale aj rozdiely medzi terminologickými jednotkami morfolologickej roviny porovnávaných jazykových systémov slovenčiny a poľštiny. V prekladanej práci sa zameriame na dva typy lexikálnej motivácie – interlingválnu motiváciu a abreviačnú motiváciu. Interlingválne motivácia predstavuje lexikálne jednotky, ktoré boli prevzaté z cudzích jazykov a tvoria početnú zložku v lexikálnej zásobe slovenčiny a poľštiny, nevynímajúc jazykovednú terminológiu, v ktorej interlingválne motivované termíny (prevzaté termíny) kvantitatívne prevažujú nad interlingválne nemotivovanými termínmi (termíny domáceho pôvodu). Abreviačná motivácia predstavuje abreviačne motivované jednotky, t. j. skratky, ktoré si v posledných desaťročiach našli svoje významné uplatnenie nielen v spoločenskom živote, ale aj jazykovedná terminologická sústava slovenčiny a poľštiny si čoraz častejšie osvojuje skracovanie lingvistických termínov (najmä v písomnej podobe). Vychádzať budeme z teórie lexikálnej motivácie, z prvej typológie lexikálnej motivácie a pojmovo-terminologického vymedzenia jednotlivých motivačných typov J. Furdíka (2008), a viacerých prác M. Ološtiaka, ktorý teóriu lexikálnej motivácie rozvinul.

1 Morfologické termíny z aspektu interlingválnej motivácie

Rovnako ako v terminológii iných odborov vedy a techniky (napr. medicína, botanika, informatika), aj v jazykovednej terminológii sa stretávame s veľkým množstvom lexém prevzatých z cudzích jazykov. Takéto lexémy sa nazývajú interlingválne motivované a tvoria početnú zložku nielen v odbornej terminológii, ale aj v lexikálnej zásobe ako celku. Preberanie lexém je v posledných desaťročiach jedným z najproduktívnejších spôsobov obohacovania lexiky, vrátane lingvistickej terminológie, v ktorej prevzaté termíny kvantitatívne prevažujú nad domácimi termínmi. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli venovať pozornosť práve týmto interlingválne motivovaným lexémam v slovenskej a poľskej jazykovednej terminológii, ktoré opíšeme a porovnáme na základe interlingválnej motivácie, ktorá je jedným z typov lexikálnej motivácie. Cieľom nášho príspevku je zistiť, z akých jazykov boli prevzaté lingvistické termíny v slovenčine a poľštine v rámci morfolologickej roviny a percentuálne ich vyčíslieť analýzou lexikografického spracovania slovenskej a poľskej jazykovednej terminológie. Prostredníctvom našej analýzy opíšeme a porovnáme slovenské a poľské lingvistické termíny ako interlingválne motivované jednotky; zdôrazníme medzijazykové diferencie a upozorníme na zhody. Budeme vychádzať z prvotnej typológie lexikálnej motivácie a pojmovo-terminologického vymedzenia jednotlivých motivačných typov J. Furdíka (2008), a viacerých prác M. Ološtiaka (porov. ďalej), ktorý túto teóriu rozvinul.

V našej štúdií vychádzame z teórie lexikálnej motivácie, ktorá vznikla v slovenskom lingvistickom prostredí. Ide o jedinečnú koncepciu slovenského jazykovedca Juraja Furdíka (2008), ktorá predstavuje jeden z možných celkových prístupov k skúmaniu lexikálnej zásoby. V tejto koncepcii sa lexika považuje za súbor lexikálnych jednotiek navzájom spätých sieťami rôznych vzťahov. J. Furdík vyčlenil celkovo 17 typov lexikálnej motivácie. Na Furdíkovu prácu nadviazal Martin Ološtiak (2011), ktorý túto teóriu značne rozšíril. Rovnako ako J. Furdík, aj M. Ološtiak vyčleňuje 17 typov lexikálnej motivácie, vrátane interlingválnej motivácie, ktorá je predmetom prvej časti našej štúdie. Interlingválnej motivácii sa venuje M. Ološtiak najmä v monografii *Aspekty teórie lexikálnej motivácie* (2011) a v ďalších čiastkových štúdiách (2012, 2015a, 2017b). Pred ním koncepciu interlingválnej motivácie načrtol J. Furdík (2008), ktorý však túto motiváciu nazval ako akceptačná motivácia (porov. Furdík 2008: 68–70; Ološtiak 2011: 195–228). Podľa J. Furdíka aktívnu úlohu v procese preberania lexém z jedného jazyka do druhého hrá preberajúci jazyk. M. Ološtiak uvádza, že „termín akceptačná motivácia nezahŕňa všetky možné kontaktové prípady“ a prikláňa sa k termínu interlingválna motivácia (2011: 196).

Interlingválna motivácia, teda preberanie lexém z východiskového jazyka L_1 do cieľového jazyka L_2 je jedným z najproduktívnejších spôsobov obohacovania lexikálnej

zásoby v jazyku L₂. Rovnaká situácia je aj v odbornej jazykovednej terminológii. Jednotlivé termíny, prebraté najmä z latinčiny a gréčtiny, v mnohých prípadoch majú internacionálny charakter, napr. *morféma* (slov.) – *morfem* (poľ.) – *morpheme* (angl.) – *das Morphem* (nem.) – *morphème* (franc.); *singulár* (slov.) – *singularis* (poľ.) – *singular* (angl.) – *der Singular* (nem.) – *singulier* (franc.); *infinitív* (slov.) – *infinitivus* (poľ.) – *infinitive* (angl.) – *der Infinitiv* (nem.) – *infinitif* (franc.). Cieľom internacionálnej terminologickej lexiky je uľahčiť profesijnú komunikáciu na medzinárodnej úrovni, dochádza tak k zharmonizovaniu terminologických sústav na formálnej i pojmovej úrovni. Podľa niektorých autorov termíny prevzaté z klasických jazykov (latinčina, gréčtina) si zachovávajú status internacionalizmu dokonca aj vtedy, ak vystupujú len v jednom jazyku L₂, a to vďaka ich zrozumiteľnosti pre cudzojazyčné profesijné prostredie (porov. Lukszyn–Zmarzer 2006: 71–72). „Lingvistické internacionalizmy zohrávajú pozitívnu úlohu aj v procese učenia sa cudzích jazykov a vo všeobecnosti uľahčujú medzijazykové porozumenie,“ čo je aj dôvodom toho, prečo mnohí autori jazykovedných slovníkov a encyklopédií cielene používajú na pomenovanie lingvistických javov práve internacionálne termíny (Vojteková 2018: 22). Napr. autori Encyklopedie językoznawstwa ogólnego (Polański et al. 1999) uprednostňujú ako hlavné heslo prevzatý termín *accusativus*, pričom domáce pomenovanie tohto pádu *biernik* je v encyklopédii zaznamenané s odkazom na internacionálny termín (*biernik* zob. *accusativus*; podobne aj *czynna strona* zob. *activum* a i.).

V slovenskej a poľskej jazykovednej terminológii sa možno stretnúť aj s ojedinelými prípadmi tzv. zdanlivej medzinárodnosti (Vojteková 2018: 25), kde sa na pomenovanie jedného denotátu používajú termíny prevzaté z rozličných jazykov, napr. slov. *modus* (lat.) – poľ. *tryb* (nem.). Podľa Slovníka slovenské lingvistické terminologie možno považovať slovenský termín *modus* za internacionálny, keďže sa vyskytuje vo viacerých slovanských jazykoch (napr. čeština, slovinčina, macedónčina), naopak poľský termín *tryb* sa nevyskytuje v žiadnom zo zohľadnených jazykov (porov. Jedlička et al. 1977: 384–385).

Interlingválne motivované (prevzaté) a interlingválne nemotivované (domáce) termíny môžu v oboch jazykoch navzájom vstupovať aj do vzťahu synonymie (napr. slov. *flexia* / *ohýbanie*, *interjekcie* / *citoslovcia*, *imperatív* / *rozkazovací spôsob*; poľ. *positivus* / *stopień równy*, *interiekcja* / *wykrzyknik*, *dualis* / *liczba podwójna*) alebo sa vyskytujú ako jediné pomenovanie termínu: prevzaté termíny (napr. slov. *morféma*, *supletivizmus*, *nominatív*; poľ. *morfem*, *supletywizm*, *reflexiva tantum*) a domáce termíny (napr. slov. *slovné druhy*, *dvojtvár*, *vôľové citoslovcia*; poľ. *części mowy*, *bezokolicznik*, *liczebnik*). Tejto problematike sme sa venovali v našom

predchádzajúcom výskume (porov. Vincejová 2019), v ktorom sme predstavili synonymiu na osi domáci – prevzatý termín na medzijazykovej úrovni.

V ďalšej časti štúdie sa zameriame na jazykovednú terminológiu konkrétnej jazykovej roviny – morfolologickej roviny. Pri uvádzaní výsledkov budeme vychádzať zo slovníka Slovensko-poľsko-ruský slovník jazykovedných termínov II. Morfológia, ktorý sme podrobili detailnej analýze z hľadiska interlingválnej motivácie. Ide o slovník, ktorý vychádza z jestvujúceho a súčasného stavu jazykov a ich terminologických opisov, všetky termíny uvedené v tomto slovníku možno považovať za prijaté, akceptované a používané v súčasnej slovenskej, poľskej i ruskej jazykovede. V slovníku je dôsledne zachovaná synonymia na osi domáci – prevzatý termín, keďže v rámci jedného hesla vystupujú synonymické termíny.

Na základe uskutočneného výskumu v Slovensko-poľsko-ruskom slovníku jazykovedných termínov II. Morfológia, môžeme konštatovať, že v morfolologickej rovine slovenského jazyka je výskyt prevzatých termínov nasledovný¹: v latinčine má pôvod 87,5 % termínov (napr. *abtraktá, akuzatív, deklinácia, flexia, futúrum, gradácia, infinitív, infix, komparatív, kondicionál, konjugácia, modus, préteritum, reflexíva, singulár, supletivizmus, transgresív*); v gréčtine 12,5 % (napr. *alomorfémy, graméma, morfológia, morféma, paradigma, synkretizmus, onomatopoje*) z celkového počtu prevzatých termínov. V rámci morfolologickej roviny sa v slovenčine nevyskytujú lexémy iného cudzieho pôvodu ako latinského a gréckeho.

V poľskej terminológii sa objavujú termíny² pochádzajúce z latinčiny 74 % (napr. *apellativa, comparativus, deklinacja, imperfektywizacja, koniugacja, partykula, pluralia tantum, supletywizm, walencja*), z gréčtiny 22 % (napr. *morfem, morfologia, onomatopoje, synkretyzm*), z iných jazykov 4 % (z francúzštiny (*apel*), z nemčiny (*tryb*) z celkového počtu prevzatých termínov.

2 Morfologické termíny z aspektu abreviačnej motivácie

Abreviácia si v poslednom období našla svoje významné uplatnenie nielen v spoločenskom živote, ktorý sa snaží o úspornú jazykovú komunikáciu (predovšetkým v písanej podobe), ale aj odborné terminologické systémy si čoraz častejšie osvojujú

¹ Pôvod slovenských termínov uvádzame na základe lexikografických publikácií: Slovník cudzích slov (akademický) (Petráčová–Kraus et al. 2006), Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G (Buzássyová–Jarošová et al. 2006), Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L (Jarošová–Buzássyová et al. 2011), Slovník súčasného slovenského jazyka. M–N (Jarošová et al. 2015).

² Pôvod poľských termínov uvádzame na základe lexikografických publikácií: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem (Kopaliński 2007), Uniwersalny słownik języka polskiego (Dubisz et al. 2003), Wielki słownik języka polskiego (Żmigrodzki et al., dostupné na internete).

skracovanie. Potreba skracovania sa spája predovšetkým s rýchlym životným tempom posledných desaťročí a snahou úsporne a vecne popísať jednotlivé javy. So skratkami sa stretávame aj v odborných terminológiách mnohých vedných odborov, predovšetkým však v technických odboroch (napr. informatika, mechanika) a prírodných vedách (napr. matematika, fyzika, chémia). Skratky sa stali dôležitou súčasťou aj mnohých lingvistických publikácií, prevažne lexikografického a encyklopedického charakteru a „...bez abreviačného aparátu sa nezaobíde žiadne lexikografické dielo“ (Ološtiak 2011: 259). S abreviáciou sa v pomerne veľkom počte stretávame aj v rôznych odborných jazykovedne zameraných monografiách a vedeckých prácach, kde sa zvyknú skracovať najmä kľúčové a často sa opakujúce lingvistické termíny.

Teoretickým východiskom našej štúdie je koncepcia lexikálnej motivácie, ktorú načrtol Juraj Furdík (2008), a ktorú vo viacerých prácach komplexne rozvinul Martin Ološtiak (2011, 2015a, 2015b, 2017). Konkrétne abreviačnej motivácii (AM) sa osobitne venovala Miroslava Gavurová (2013), ktorá sa opierała o Furdíkovu a Ološtiakovu teóriu lexikálnej motivácie.

Predmetom predkladanej kapitoly sú abreviačne motivované lexémy, teda skratky, v slovenskej a poľskej lingvistickej terminológii. Prinesieme prehľad jednotlivých skratiek ako abreviačne motivovaných lexém, ktoré budeme analyzovať z hľadiska ich výskytu, formy a zapojenosti do paradigmatických vzťahov, pričom upozorníme na zhody a rozdiely v tejto odbornej lexike.

Podľa J. Furdíka pri abreviačnej motivácii „ide o kontakt prirodzeného jazyka s jeho graficky špecifikovanou podobou“ (Furdík 2008: 68). Samotné skracovanie je pritom podľa neho „prechodom do iného subkódu“ (Furdík, 2008: 68). Skratky sa považujú za plnohodnotné lexémy a samotné „skracovanie je dôsledkom snahy o jazykovú ekonomiu“, ktorého hlavným účelom je „aby sme na čo najmenšej ploche vyjadrili čo najviac sémantických príznakov“ (Ološtiak 2011: 240). Nie je ničím výnimočným, že o takúto jazykovú úsporu (prevažne v písanej podobe) majú záujem aj autori rôznych typov slovníkov a encyklopédií, jazykových príručiek i lingvisticky zameraných monografií, ktorí sa v rozsiahlych publikáciách snažia o uľahčenie, zefektívnenie a urýchlenie jazykovej komunikácie medzi expedientom a percipientom. Najčastejšie sa prejavuje potreba skracovať viacslovné pomenovania ako formálne nákladnejšie jednotky a často sa opakujúce lingvistické termíny.

Pri procese abreviácie vzniká medzi abreviačným motivantom (neskratkou) a abreviačným motivátom (skratkou) abreviačný motivačný vzťah. Abreviačným motivantom je každá lexéma, syntagma alebo voľné spojenie lexém, ktoré sú pri procese abreviačnej motivácie východiskom pre utvorenie abreviačného motivátu, teda skratky.

Výsledkom abreviačného procesu je abreviačný motivát, ktorým je každá abreviačne motivovaná lexéma (Gavurová 2013: 15–17). Pri samotnej abreviácii je však dôležité, aby skratka nestratila zrozumiteľnosť a komunikačnú efektívnosť (Furdík, 2008: 71).

Abreviačne motivované lexémy uľahčujú jazykovú komunikáciu medzi expedientom a percipientom, kde najmä pre expedienta ide o jednoduchšie a ekonomickejšie opísanie javu, avšak pre percipienta môže ísť o neporozumenie skratky, čím sa komunikačný akt stáva neprehľadným a ťažko dekódujúcim, preto „expedient komunikátu musí zhodnotiť komunikačný štatút skratky, jej frekvencovanosť, schopnosť percipienta dekódovať skratku, priradiť jej adekvátny abreviačný motivant a sémantický obsah“ (Gavurová 2013: 25). Aj z tohto dôvodu v každom jazykovednom slovníku (výkladovom i prekladovom), encyklopédii či monografii nájdeme zoznam použitých skratiek, ktoré používateľovi danej publikácie ozrejmuje priradenie jednotlivých abreviačných motivátov (skratiek) k ich abreviačným motivantom (neskratkám). Platí pritom aj skutočnosť, že „poznávanie sémantiky abreviatúry je podmienené poznaním sémantiky východiskového pomenovania“ (Furdík 2008: 71).

2.2 Abreviácia v slovenskej a poľskej lingvistickej terminológii

S abreviačnou motiváciou sa stretávame aj v odbornej terminológii, „tým sa naplňa predpoklad, že AM je dôležitým identifikačným a spoluorganizačným faktorom vplývajúcim na fungovanie odbornej terminológie“ (Ološtiak 2011: 259). Tak ako v lexikálnej zásobe ako celku, tak aj v odbornej terminológii sú skratky „výsledkom úsilia o úsporné, ekonomické zachytenie lexém alebo časti jazykového prejavu“ (Furdík 2008: 70).

V lingvistickej terminológii sa so skratkami primárne stretávame v jazykových slovníkoch (výkladových i prekladových) ako aj v odborných lingvistických slovníkoch a encyklopédiách. V našej analýze sme sa zamerali na nasledovné jestvujúce slovenské výkladové slovníky, jazykovedné príručky a odborné lingvistické slovníky a encyklopédie obsahujúce skratky lingvistických termínov: Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala–Pisárčiková–Považaj et al. 2003), Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G (Buzássyová–Jarošová et al. 2006), Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L (Jarošová–Buzássyová et al. 2011), Slovník súčasného slovenského jazyka. M–N (Jarošová et al. 2015), Slovník slovenského jazyka I–VI (Peciar et al. 1959–1968), Slovník cudzích slov (akademický) (Petráčeková–Kraus et al. 2005), Synonymický slovník slovenčiny (Pisárčiková et al. 2004), Pravidlá slovenského pravopisu (Považaj et al. 2013), Encyklopédia jazykovedy (Mistrík et al. 1993).

Z jestvujúcich poľských lingvistických slovníkov a odborných jazykovedných slovníkov a encyklopédií sme analyzovali: Inny słownik języka polskiego PWN. A–Ó, P–Ż (Bańko et al. 2000), Uniwersalny słownik języka polskiego. A–J, K–O, P–Ś, T–Ż (Dubisz et al. 2006), Słownik poprawnej polszczyzny (Szober 1968), Słownik języka polskiego PWN. A–K (Szymczak et al. 1978), Słownik języka polskiego PWN. L–P (Szymczak et al. 1982), Słownik języka polskiego PWN. R–Ż (Szymczak et al. 1981), Słownik języka polskiego PWN. A–K, L–P, R–Z (Szymczak et al. 2002), Encyklopedia językoznawstwa ogólnego (Polański et al. 2003), Encyklopedia języka polskiego (Urbańczyk–Kučała et al. 1999) a prekladový slovník Słownik slowacko-polski A–Ó, P–Ż (Jurczak–Trojan–Mieczkowska–Orwińska–Papierz 2010). Abreviačné motivované termíny v týchto publikáciách sme podrobili analýze z hľadiska typu jednotlivých skratiek, ich výskytu, formy a zapojenosti do paradigmatických vzťahov.

Z uskutočneného výskumu skratiek v uvedených publikáciách vyplýva, že v lingvistickej terminológii sa stretávame predovšetkým s ustálenými grafickými typmi skratiek³. V slovenskej jazykovednej terminológii sa objavujú najmä jednoduché iniciálové skratky, napr. *m.* (*podstatné meno mužského rodu*), *ž.* (*podstatné meno ženského rodu*), *n.* (*podstatné meno stredného rodu*); jednoduché lineárne skratky, napr. *neurč.* (*neurčitok*), *prísl.* (*príslovka*), *spoj.* (*spojka*), *zám.* (*zámeno*), *príč.* (*príčastie*), *čast.* (*častica*); zriedkavejšie sa objavujú zložené iniciálové skratky, napr. *j. č.* (*jednotné číslo*), skeletové skratky, napr. *sg.* (*singulár*) a kombinované skratky, napr. *min. č.* (*minulý čas*), *mn. č.* (*množné číslo*).

Podobná situácia ako v slovenskej jazykovednej terminológii je aj v poľskej jazykovede. Aj tu sa možno stretnúť prevažne s ustálenými grafickými typmi skratiek⁴. Medzi najčastejšie sa vyskytujúce patria jednoduché iniciálové skratky, napr. *cz.* (*czasownik*), *r.* (*rodzaj*), *f.* (*femininum*); jednoduché lineárne skratky, napr. *mian.* (*mianownik*), *miejsc.* (*miejscownik*), *imiestł.* (*imiestów*), *przym.* (*przymiotnik*), *rzecz.* (*rzeczownik*), *bezok.* (*bezokolicznik*), *part.* (*partykuła*) a kombinované skratky, napr. *l. mn.* (*liczba mnoga*), *l. podw.* (*liczba podwójna*), *rodz. m.* (*rodzaj męski*), *rodz. n.* (*rodzaj nijaki*), *cz. przysz.* (*czas przyszły*). V poľskej lingvistickej terminológii sa v menšej miere možno stretnúť aj so zloženými iniciálovými skratkami, napr. *lm.* / *lm* (*liczba mnoga*), *lp.* / *lp* (*liczba pojedyncza*), zloženými lineárnymi skratkami, napr. *imwsp* (*imiestów przysłówkowy współczesny*) a skeletovými skratkami, napr. *Msc.* (*miejscownik*), *ndk.* (*niedokonany*), *ndm* (*nieodmienny*).

³ V našej analýze sme sa orientovali na typológiu skratiek v publikácii Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike) (Gavurová 2013: 25–27).

⁴ Na analýzu a typológiu poľských abreviatúr sme použili slovenské terminologické pomenovania skratiek (Gavurová 2013: 25–27).

Typickým znakom grafických skratiek je, že sa pri abreviácii ponecháva začiatok slova ako informačne relevantnejšia časť a vypúšťa sa koniec slova, napr. slov. *predl.* (*predložka*); poľ. *bezok.* (*bezokolicznik*). Pravidlo, že významnejšími nositeľmi informácie sú konsonanty, potvrdzujú skeletové a kombinované značky, napr. slov. *sg.* (*singulár*); poľ. *Msc.* (*miejscownik*). Pre pravopis slovenských grafických značiek je kľúčovým pravidlom písanie bodky za grafickou skratkou, napr. *cit.* (*citoslovce*). V poľskom pravopise je pravidlo písania grafických skratiek sčasti odlišné. Hoci sa za grafickými skratkami píše bodka, v prípadoch, kedy skratka obsahuje aj poslednú grafému abreviačného motivantu, sa bodka nepíše. Medzi abreviačnými motivátmi poľských lingvistických termínov sa však objavujú prípady porušenia tejto normy, napr. *dk* (*dokonany*), *ger* (*gerundium*), *lm* (*liczba mnoga*), *n* (*rodzaj nikaki*), *os* (*osoba*) a i.

Graficko-fónické skratky lingvistických termínov sa v slovenských a poľských (výkladových ako aj prekladových) slovníkoch a príručkách vyskytujú v minimálnej miere, napr. slov. *I* (*inštrumentál*), *VM* (*vlastné meno*), poľ. *CZ* (*czasownik*), *LM* (*liczba mnoga*). Tento typ skratiek je oveľa produktívnejší v monografiách a vedeckých prácach lingvistického charakteru.

2.3 Abreviačná synonymia, paronymia a homonymia

Skratka „sa môže vyznačovať inou zapojenosťou do lexikálnoparadigmatických vzťahov“ (paronymia, polysémia, homonymia, slovotvorné vzťahy) ako neskratka (Ološtiak 2011: 233). Ide o spoluprácu abreviačnej motivácie a paradigmatickej motivácie. Pri terminologickej lexike možno hovoriť o kooperácii troch motivácií – terminologickej, abreviačnej a paradigmatickej, ktoré sa prejavujú v začleňovaní skratiek odborných termínov do rozličných lexikálnych paradigiem. V prípade jazykovednej terminológie ide o realizáciu paradigmatických vzťahov na úrovni skratka – neskratka, kde ide najmä o homonymickú, paronymickú, synonymickú paradigmu. M. Ološtiak hovorí o abreviačnej homonymii, paronymii a synonymii⁵ (2011: 246–249).

2.3.1 Abreviačná synonymia

Mnohé skratky slovenských a poľských lingvistických termínov sú ustálené, čo dokazuje aj ich opakujúci sa výskyt v rôznych typoch slovníkov, encyklopédií a jazykovedných príručiek. Medzi takéto ustálené skratky patria napr. slov. *bud.* (*budúci*

⁵ M. Ološtiak hovorí aj o abreviačnej antonymii, hyperonymii, hyponymii, meronymii a abreviačných lexikálno-onomaziologických paradigmách, ale keďže v jazykovednej terminológii ide o ojedinelé javy, v našej práci im nebudeme venovať pozornosť.

čas), *časť*. (*částica*), *m.* (*podstatné meno mužského rodu*), *os.* (*osoba*); poľ. *bezok.* (*bezokolicznik*), *imiesl.* (*imiesłów*), *part.* (*partykuła*), *przym.* (*przymiotnik*). Početné množstvo lingvistických termínov sa však skrakuje do rôznych podôb, napr. slov. *akuzatív* – *A* / *akuz.* / 4. p., *citoslovce* – *cit.* / *citosl.*, *jednotné číslo* – *j. č.* / *jedn.* / *j.*, *minulý čas* – *min.* / *min. č.*; poľ. *biernik* – *B* / *B.* / *biern.*, *liczba mnoga* – *lm* / *lm.* / *l. mn.*, *miejscownik* – *Ms.* / *Msc.* / *miejsc.*, *rodzaj żeński* – *ż* / *ż.* / *rż.* / *rodz. ż.* Pri takýchto obmenách skratiek však podľa M. Ološtiaka nejde o synonymiu, ale považuje ich za varianty (2011: 248). V lingvistickej terminológii sa však možno stretnúť aj s abreviačnou synonymiou, ktorú zapríčiňujú skratky interlingválne motivovaných a interlingválne nemotivovaných termínov, ktoré sú v synonymickom vzťahu, napr. slov. *neurč.* (*neučitok*) – *inf.* (*infinitív*), *j. č.* / *jedn.* / *j.* (*jednotné číslo*) – *sg.* / *sing.* (*singulár*), *mn. č.* / *mn.* (*množné číslo*) – *pl.* (*plurál*), *str.* / *s.* (*podstatné meno stredného rodu*) – *n.* / *neutr.* (*neutrum*), *príd.* (*prídavné meno*) – *adj.* (*adjektívum*); poľ. *l. poj.* / *lp* / *lp.* (*liczba pojedyncza*) – *sg.* / *sing.* (*singularis*), *cz. przysz.* / *przysz.* (*czas przyszły*) – *fut.* (*futurum*), *imiesl.* (*imiesłów*) – *part.* (*participium*), *rodz. m.* / *rm.* / *m.* (*rodzaj męski*) – *m.* / *masc.* / *masc* (*masculinum*), *tr. rozk.* / *rozk.* (*tryb rozkazujący*) – *Imp.* (*imperativus*).

2.3.2 Abreviačná paronymia

Medzi skratkami slovenských a poľských lingvistických termínov možno nájsť aj abreviačné paronymá. Ide o formálne podobné skratky, ktorých abreviačné motivanty však nemusia byť paronymami, napr. slov. *min. č.* (*minulý čas*), *mn. č.* (*množné číslo*); *os.* (*osoba*), *osob.* (*osobné zámeno*), *morfol.* (*morfológia*), *morfonol.* (*morfonológia*); poľ. *m* / *m.* (*rodzaj męski*), *M* / *M.* (*mianownik*), *Ms.* / *Msc.* (*miejscownik*); *N.* (*narzędnik*), *n.* (*rodzaj nijaki*); cz. (*czas*), *czas.* (*czasownik*). M. Ološtiak pri skratkách uvažuje o špecifickom prejave paronymie, tzv. ortografickej paronymii prejavujúcej sa viacerými spôsobmi, ktoré M. Gavurová doplnila o ďalšie prípady (porov. Ološtiak 2011: 247–248; Gavurová 2013: 72–73). Pri lingvistickej terminológii sa objavujú najmä: a) odlišnosti v písaní majuskúl a minuskúl, napr. slov. *N* (*nominatív*), *n* (*neutrum*); poľ. *M* / *M.* (*mianownik*), *m* / *m.* (*rodzaj męski*); b) odlišnosť v nealfabetickom znaku, napr. slov. < >: <g> (*z gréčtiny*), *G* (*genitív*); (): *prisl.* (*príslovka*), (*prisl.*) (*príslovie*). Pri analýze uvedených lexikografických zdrojov sme navyše zaznamenali aj odlišnosť v dolnom indexe, napr. slov. *L₁* (*východiskový / zdrojový jazyk*), *L₂* (*preberajúci / cieľový jazyk*); poľ. *V_{intr}* (*czasownik nieprzechodni*), *V_{tr}* (*czasownik przechodni*) a odlišnosť v numerickom znaku, napr. slov. *1. p.* (*1. pád / nominatív*), *2. p.* (*2. pád / genitív*) a pod., poľ. *os1* (*osoba pierwsza*), *os2* (*osoba druga*), *os3* (*osoba trzecia*).

2.3.3 Abreviačná homonymia

Pri abreviačnej homonymii ide o formálne identické skratky, ktoré však majú rozdielne abreviačné motivanty (Ološtiak 2011: 246). V slovenskej a poľskej lingvistickej terminológii ide o ojedinelý jav, avšak možno nájsť prípady, kedy dochádza k abreviačnej homonymii medzi jednotlivými abreviačne motivovanými termínmi, napr. slov. *neurč.* – 1. *neučité (zámeno)*, *neurčitá (číslovka)*; 2. *neurčitok*; poľ. *jęz.* – 1. *język*; 2. *językoznaństwo, L* – 1. *w fonetyce i fonologii – spółgłoska płynna*; 2. *w językoznaństwie algebraicznym – język (łac. lingua)*; 3. *zmienna lokatywa*. O niečo častejšie sú príklady, kedy pri homonymných skratkách iba jeden z abreviačných motivantov je lingvistický termín, napr. slov. *str.* – 1. *stredný rod*; 2. *strana*; *s.* – 1. *podstatné meno stredného rodu*; 2. *strana*; *VM* – 1. *vlastné meno*; 2. *Veľká Morava*; *MŠ* – 1. *morfematická štruktúra*; 2. *materská škola*; poľ. *cz.* – 1. *czas*; 2. *część*; *lp.* – 1. *liczba pojedyncza*; 2. *liczba porządkowa*; *n.* – 1. *rodzaj nijaki*; 2. *nad*; *gen.* – 1. *genetivus*; 2. *general*; *rż.* – *rodzaj żeński*; 2. *rok życia*.

2.4 Neúplné skratky

Väčšina skratiek utvorených z viacslovných pomenovaní si zachováva všetky relevantné sémantické príznaky abreviačného motivantu zohľadnením všetkých autosémantických lexém prítomných v motivante, teda sú skracované všetky komponenty viacslovného pomenovania, napr. slov. *min. č.* (*minulý čas*), *j. č.* (*jednotné číslo*), *podst. m.* (*podstatné meno*); poľ. *lp. / lp* (*liczba pojedyncza*), *cz. ter.* (*czas terażniejszy*), *tr. ozn.* (*tryb oznajmujący*). Tak ako medzi skratkami v bežnej komunikácii, tak aj v lingvistickej terminológii sa možno stretnúť so skratkami, v ktorých nemajú zastúpenie všetky komponenty viacslovného pomenovania, napr. slov. *dok.* (*sloveso dokonavého vidu*), *hromad.* (*hromadné podstatné meno*), *pomn.* (*pomnožené podstatné meno*), *m.* (*mužský rod*), *bud.* (*budúci čas*), *podst.* (*podstatné meno*), *podm.* (*podmieňovací spôsob*); poľ. *m. / m* (*rodzaj męski*), *ż. / ż* (*rodzaj żeński*), *rozk.* (*tryb rozkazujący*), *OZN* (*tryb oznajmujący*), *przesz.* (*czas przeszły*), *TER* (*czas terażniejszy*), *imb* (*imięstów przymiotnikowy bierny*), *imuprz.* (*imięstów przysłówkowy uprzedni*). Takéto skratky označujeme termínom neúplné skratky. Ide o snahu jazykovej ekonómie vynechaním sémanticky „menej dôležitých“ komponentov viacslovného pomenovania. M Gavurová hovorí o vynechávaní sysémantických komponentov, v odbornej lingvistickej terminológii však dochádza aj k vynechaniu autosémantických komponentov (2013: 57–60). Zachovávajú sa však vždy komponenty viacslovného pomenovania, ktoré obsahujú relevantnejšiu informáciu a vypúšťajú sa tie, ktoré nesú sémanticky menej dôležitú informáciu.

3 Záver

V predkladanom príspevku sme predstavili slovenské a poľské lingvistické termíny z aspektu dvoch vybraných typov lexikálnej motivácie – interlingválnej motivácie a abreviačnej motivácie, na základe ktorých sme predstavili početné zhody a podobnosti, ale aj rozdiely v tejto špecifickej časti lexiky. Zhody sú výrazným ukazovateľom genetickej príbuznosti a areálovej blízkosti slovenčiny a poľštiny. Príčinami rozdielov v lexike týchto dvoch západoslovanských jazykov sú samostatné vývinové procesy, ako aj odlišné kultúrne a mentálne vlastnosti ich nositeľov, geomorfologické vlastnosti oboch krajín, vnútropolitické rozdiely a pod.

Slovenskú a poľskú lingvistickú terminológiu tvoria termíny domáceho pôvodu (interlingválne nemotivované) i cudzieho pôvodu (interlingválne motivované). Z uskutočneného výskumu jazykovednej terminológie vyplýva, že slovenská a poľská jazykovedná terminológia je vo výraznej miere latinského a gréckeho pôvodu. Veľká skupina termínov cudzieho pôvodu bola prevzatá aj do iných jazykov, vďaka čomu nadobúda internacionálny charakter. Jednotlivé lexikografické a encyklopedické zdroje zhrňajúce lingvistickú terminológiu pri synonymii domácich – prevzatých termínov zohľadňujú jeden alebo druhý typ v rozličnej miere. Autori slovenských i poľských publikácií sa často prikláňajú len k jednému pomenovaniu – domácejmu alebo prevzatému v závislosti od percipienta, ktorému je publikácia primárne určená alebo v závislosti od toho, či ide o populárno-náučné alebo striktné vedecké spracovanie.

V slovenskej a poľskej lingvistickej terminológii sa objavujú skratky odborných termínov, ktoré sa stali dôležitou súčasťou mnohých publikácií, prevažne lexikografického charakteru, kde sa zvyknú skracať najmä kľúčové a často sa opakujúce lingvistické termíny. Skratky jazykovedných termínov slúžia na uľahčenie, zefektívnenie a urýchlenie jazykovej komunikácie medzi expedientom a percipientom, kde najmä pre expedienta ide o jednoduchšie a ekonomickejšie opísanie javu, avšak pre percipienta môže ísť o neporozumenie skratky, čím sa komunikačný akt stáva neprehľadným a ťažko dekodujúcim, preto v každom slovníku (výkladovom i prekladovom), encyklopédii, jazykovej príručke či monografii možno nájsť zoznam použitých skratiek, ktoré používateľovi danej publikácie ozrejmuje priradenie jednotlivých abreviačných motivátov k ich abreviačným motivantom.

Summary

The paper describes and compares Slovak and Polish linguistic terms as terminologically motivated units from the perspective of selected lexical motivation types (interlingual and abbreviation). The paper is based on the theory of lexical

motivation, the primary typology of lexical motivation and notional-terminological specification of particular motivation types by J. Furdík (2008) as well as on various publications by M. Ološtiak who has significantly developed the theory of lexical motivation.

Literatúra

- Bańko, M. (ed.)** *Inny słownik języka polskiego PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Buzássyová, K., Jarošová, A. (eds.)** *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G*. Bratislava: Veda, 2006.
- Dubisz, S. (ed.)** *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Furdík, J.** *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: Vydavateľstvo LG, 2008.
- Gavurová, M.** *Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013.
- Jarošová, A., Buzássyová, K. (eds.)** *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Bratislava: Veda, 2011.
- Jarošová, A. (ed.)** *Slovník súčasného slovenského jazyka. M–N*. Bratislava: Veda, 2015.
- Jedlička, A. (ed.)** *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1*. Praha: Academia, 1977.
- Jurczak-Trojan, Z., H. Mieczkowska, E. Orwińska, Papierz, M.** *Słownik słowacko-polski*. Kraków: Universitas, 2010.
- Kačala, J., Pisárčiková, M., Považaj, M. (eds.)** *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, 2003.
- Kopaliński, W.** *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2007.
- Lukszyn, J., Zmarzer, A.** *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2006.
- Mistrík, J. (ed.)** *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1993.
- Ološtiak, M.** *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011.

- Ološtiak, M.** Poznámky ku koncepcii interlingválnej demotivácie. In: Buhunická, A. (ed.) *Jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 148–157.
- Ološtiak, M. (ed.)** *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015a.
- Ološtiak, M.** O terminologickej motivácii v lexike. In: Mislovičová, S. (ed.) *Jazyková kultúra a terminológia: zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi*. Bratislava: Veda, 2015b, s. 56–84.
- Ološtiak, M.** *Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017a.
- Ološtiak, M.** *Slovotvorba, slovnodruhové prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017b.
- Peciar, Š. (ed.)** *Slovník slovenského jazyka I–VI*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959–1968.
- Petráčková, V, Kraus, J. (eds.)** *Slovník cudzích slov (akademický)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005.
- Pisárčiková, M. (ed.)** *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2004.
- Polański, K. (ed.)** *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Ossolineum, 1999.
- Považaj, M. (ed.)** *Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava: Veda, 2013.
- Szober, S.** *Słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1968.
- Szymczak, M. (ed.)** *Słownik języka polskiego PWN. A–K*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Szymczak, M. (ed.)** *Słownik języka polskiego PWN. A–K*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2002.
- Urbańczyk, S., Kucala, M. (eds.)** *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław: Ossolineum, 1999.
- Vincejová, D.** Slovenská a poľská lingvistická terminológia. In: Mikulášková, G. (ed.) *15. študentská vedecká a umelecká konferencia. Zborník príspevkov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 191–197.

Vincejová, D. Slovenské a poľské lingvistické termíny z aspektu abreviačnej motivácie.

In: Pachomovová, S. (ed.) *Studia slovakistica 20*. Užhorod: Vydavnyctvo Oleksandry Harkuši, 2020a (v tlači).

Vincejová, D. Slovenské a poľské lingvistické termíny z aspektu interlingválnej motivácie. In: Blaho, M. (ed.) *16. študentská vedecká a umelecká konferencia. Zborník príspevkov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2020b (v tlači).

Vojteková, M. Slovenské a poľské jazykovedné termíny z aspektu vybraných typov lexikálnej motivácie. In: Vojteková, M. (ed.) *Jazykovedná terminológia v slovanskom kontexte*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018, s. 7–37.

Vojteková, M. (ed.) *Slovensko-poľsko-ruský slovník jazykovedných termínov II. Morfológia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019.

Żmigrodzki, P. (ed.) *Wielki słownik języka polskiego*. Dostupné z: <http://www.wsjp.pl/> (2021-04-15).

The article is accessible in open access mode under licence CC BY-NC-ND Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0